

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

ในวัฒนธรรมวรรณศิลป์ตะวันออก ศาสนาเป็นแรงบันดาลใจสำคัญในการสร้างวรรณคดี เนื้อหาของวรรณคดีมักมีที่มาจากคัมภีร์ศาสนา เช่น วรรณคดีสันสกฤต ศาสนาพราหมณ์และคัมภีร์พระเวทเป็นแหล่งสำคัญของการสร้างวรรณคดี พระไตรปิฎกเป็นแหล่งความรู้และที่มาสำคัญของวรรณคดีพุทธศาสนา ระบบการเขียนวรรณคดีของวัฒนธรรมตะวันออกนั้นเริ่มต้นจากความศรัทธาในศาสนาเป็นสำคัญ ก่อนที่จะพัฒนาการสร้างสรรค์วรรณคดีให้มีเนื้อหาหลากหลายแตกต่างกันออกไป แม้ว่าศาสนาจะมุ่งสอนหลักธรรม และวรรณคดีจะมุ่งสร้างความสะเทือนใจด้วยรูปแบบภาษาวรรณศิลป์ที่งดงาม แต่ทั้งสองศาสตร์นี้สามารถประสานกันได้อย่างกลมกลืน วรรณศิลป์ในวรรณคดีศาสนาเป็นไปเพื่อสื่อสารความรู้ สร้างศรัทธา ความปิติในธรรมน้อมนำให้เกิดการปฏิบัติตามหลักศาสนา ศาสนาเป็นแหล่งสร้างสรรค์ของวรรณคดีและในทางกลับกันวรรณคดีนั้นก็ สามารถเชื่อมโยงและสร้างความรู้ความเข้าใจไปสู่สิ่งสูงสุด (The Absolute) ของศาสนาได้¹ เพราะวรรณคดีศาสนาสร้างสรรค์ด้วยกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ประณีตงดงามเพื่อเสนอสารัตถะธรรม สร้างแรงจูงใจให้ปฏิบัติตามหลักศาสนานั้น จึงกล่าวได้ว่ากลวิธีทางวรรณศิลป์มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างวรรณคดีศาสนา

กล่าวเฉพาะในวรรณคดีไทย พุทธศาสนาเป็นแหล่งสำคัญของการสร้างสรรค์วรรณคดี ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือวรรณคดีชาดก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องพระเวสสันดร ในนิบาตชาดกและ อรรถกถาชาดก เรื่องพระเวสสันดรแพร่หลายนิมยอย่างมากในวัฒนธรรมวรรณศิลป์ไทย ในภาคกลางมีการแต่งเรื่องพระเวสสันดรหลายสำนวน เช่นมหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ และร้อยยาวพระเวสสันดร เป็นต้น เรื่องพระเวสสันดรนั้นแต่งด้วยลีลาภาษาวรรณศิลป์ที่แตกต่างจากแหล่งที่มาเดิมของเรื่องซึ่งเป็นคาถาและร้อยแก้ว มีการแต่งด้วยลีลาภาษาที่วิจิตรไพเราะ มุ่งสร้างอารมณ์สะเทือนใจด้วยอลังการทางวรรณศิลป์ อีกทั้งมุ่งสร้างความเข้าใจในสาระธรรมด้วยการขยายความเรื่องให้มีรายละเอียดมากกว่าของเดิม พุทธศาสนาในฐานะศาสนาที่เป็นหลักคำสอนในการดำเนินชีวิตของคนไทย ยังปรากฏวรรณคดีคำสอนที่มุ่งเสนอหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาเพื่อเป็นหลักในการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคม เช่น ไตรภูมิกถา โคลงธรรมสุภาษิต และวรรณคดีเชิงคำสอน เนื้อหาของวรรณคดีไทยพุทธศาสนามีหลากหลาย เสนอสาระคำสอนทั้งในระดับโลกีย์ธรรมและโลกุตระธรรม มุ่งสร้างความสุขในชีวิตโลก และการก้าวพ้นจากความทุกข์

¹ V.I. Braginsky, *The Comparative Study of Traditional Asian Literatures* (Great Britain: Curzon, 2001), p. 138.

วรรณคดีพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายสำคัญคือการเสนอแนวคิดสาระพุทธธรรม และความรู้ อันเนื่องด้วยพุทธศาสนาด้วยวิธีการทางวรรณศิลป์ วรรณศิลป์นี้ไม่ได้หมายถึงอรรถกถาภาษาใน การประพันธ์ที่ไพเราะด้วยเสียงและคำเท่านั้น แต่หมายถึงการใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์ต่าง ๆ ประกอบกันเพื่อสร้างความเข้าใจอย่างแจ่มชัดเป็นสำคัญ ทั้งการใช้ภาษาและการเรียบเรียงเรื่องราว จากการศึกษาวรรณคดีพุทธศาสนาในพระไตรปิฎก และวรรณคดีพุทธศาสนาหลังพระไตรปิฎก รวมถึงวรรณคดีไทยพุทธศาสนา ผู้วิจัยพบลักษณะสำคัญประการหนึ่งของกลวิธีทางวรรณศิลป์ใน วรรณคดีพุทธศาสนาซึ่งอาจถือเป็นขนบหนึ่งในการเสนอเรื่องเพื่อก่อให้เกิดปัญญาความรู้ ความ เข้าใจในพุทธศาสนา กลวิธีทางวรรณศิลป์ดังกล่าวคือ ปุจฉา-วิสัชนา

ปุจฉา-วิสัชนา หมายถึง การถามและการตอบ (Question and answer)² ปุจฉา หมายถึง การถาม, คำถาม³ วิสัชนา หมายถึง คำตอบ คำแก้ไข คำชี้แจง⁴ ปุจฉา-วิสัชนาตามความหมายดังกล่าว จึงหมายถึง การถาม การตั้งประเด็นปัญหา และการตอบปัญหา รวมถึงการชี้แจง แก้ไข อธิบาย เรื่องราวต่าง ๆ เมื่อพิจารณาปุจฉา-วิสัชนาในพระไตรปิฎกซึ่งเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาเล่มแรก จะ เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ปุจฉา-วิสัชนาเป็นกลวิธีในการสื่อสารและสั่งสอนพระธรรมวินัยของ พระพุทธเจ้าและพระสาวก เป็นกลวิธีดำเนินเรื่องเพื่ออธิบายพุทธธรรม ดังปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ ลักษณะการถามตอบปัญหาธรรมะเป็นของเก่าแก่มีมาในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระ สุตตันตปิฎก เมื่อพระพุทธเจ้าจะตรัสข้อธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งก็มักจะทรงตั้งปัญหาขึ้นเป็นปรารภ เรื่อง⁵ ดังนั้นปุจฉา-วิสัชนาจึงเป็นการตั้งคำถาม สร้างประเด็นปัญหา ตั้งประเด็นข้อธรรมขึ้นเพื่อ ตอบคำถาม อรรถาธิบายขยายความ ไขความกระจ่าง ให้ความรู้ที่ครอบคลุมชัดเจนอันเป็นการสร้าง ปัญญาความเข้าใจพุทธธรรมที่ถูกต้องแจ่มชัด

ปุจฉา-วิสัชนาเป็นกลวิธีหนึ่งในการเสนอความคิดและอธิบายความคิด ทั้งในเชิงปรัชญา และศาสนา อีกทั้งเป็นวิธีการแสวงหาความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสวงหาความรู้ในขั้นสูงสุด ใน จาริตของอินเดียการสนทนาโต้แย้งเพื่อจัดความสงสัยนั้น เป็นสิ่งที่เห็นได้โดยทั่วไป และการโต้

² พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 393.

³ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539), หน้า 312.

⁴ พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 283.

⁵ ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, “มิลินทปัญหาฉบับภาษาบาลีกับฉบับภาษาจีน,” ใน บาลีสันสกฤตวิชาการ (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536, หน้า 94.

แย้งกันเชิงปรัชญาเป็นไปเพื่อโน้มน้าวให้ฝ่ายตรงข้ามเชื่อตาม และทำให้ผู้ที่ถามปัญหาอาจกลายมาเป็นศิษย์ของผู้ที่สามารถตอบปัญหาได้⁶ ทำให้การสนทนาได้กลายเป็นรูปแบบวรรณคดีที่รู้จักกันดีว่าเพื่อถ่ายทอดคำสอนเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาและปรัชญา⁷ ในวรรณคดีพุทธศาสนา กลวิธีปุจฉา-วิสัชนาแสดงให้เห็นการแสวงหาความรู้ และอธิบายความรู้ความเข้าใจพุทธธรรม การสนทนาซักถามเป็นการระดมความรู้ความคิด พยายามสร้างความเข้าใจสิ่งที่รู้ และถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้ที่ยังไม่เข้าใจให้เข้าใจ นอกจากนี้ปุจฉา-วิสัชนาเป็นวิธีการทางวรรณศิลป์ในการสร้างระบบการคิด การที่จะทำให้เกิดความคิดความเข้าใจที่กระจ่างนั้น การกำหนดความคิดหรือการตั้งประเด็นความคิดอย่างมีขอบเขตเป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะได้กำหนดกระบวนการอธิบายและการเลือกใช้กลวิธีทางภาษาให้เหมาะสมกับการอธิบายความคิดนั้น

ปุจฉา-วิสัชนาถือเป็นขนบหนึ่งในการดำเนินเรื่องและการสื่อสารธรรมที่สืบเนื่องตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนกระทั่งในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา นอกจากนี้ปุจฉา-วิสัชนาจะเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อการสอนธรรมแล้ว ปุจฉา-วิสัชนาที่ปรากฏแทรกอยู่ในวรรณคดีไทยพุทธศาสนาเช่นในชาดก ยังทำให้เห็นความสามารถทางปัญญาของตัวละครคือพระโพธิสัตว์ด้วย

วรรณศิลป์จะเกิดขึ้นได้จากกลวิธีการประพันธ์อันสร้างให้เกิดความงามทางภาษาในงานประพันธ์ตั้งแต่การใช้คำ การสร้างความงามของเสียง ของคำ การใช้ภาพพจน์ การใช้สัญลักษณ์ ตลอดจนการใช้วิธีการเขียนในรูปแบบต่าง ๆ⁸ รวมถึงการสร้างสรรคัพท์ประพันธ์อย่างมีระบบระเบียบด้วยความประณีต ทั้งในแง่การใช้ภาษาและการดำเนินเรื่อง เพื่อสร้างความเข้าใจที่ชัดเจนในพุทธธรรม กลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีพุทธศาสนานั้น นอกจากจะสร้างความงามหรือสุนทรียภาพที่รับรู้ได้ด้วยผัสสะแล้ว ความงามที่เกิดขึ้นยังสื่อผ่านจิตใจ และสติปัญญาอันสามารถน้อมนำให้เห็นความงาม และนำไปสู่ความเข้าใจหลักธรรมจนเกิดปัญญาความรู้ในพุทธธรรม

ปุจฉา-วิสัชนาในฐานะกลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทยพุทธศาสนานั้น เมื่อพิจารณาจากการสร้างสรรค์ จะเห็นได้ว่ามีความเป็นเอกภาพในการเรียบเรียงเพื่อนำเสนอสาระธรรม เนื่องด้วยพระธรรมคำสอนอาจมีความยากหรือละเอียดลึกซึ้ง จึงต้องมีการทำให้เข้าใจง่ายและเห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน กลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทยพุทธศาสนาเป็นส่วนสำคัญที่สามารถกระตุ้นปัญญาให้เกิดกระบวนการพัฒนาความคิด เพื่อเข้าใจสาระธรรมทางพุทธศาสนา วรรณศิลป์มิใช่ความงามที่รับรู้ได้ทางผัสสะเท่านั้น แต่เป็นวรรณศิลป์ที่สามารถกระทบจิตใจอันสร้างให้เกิดปัญญาหยั่งรู้ในหลักธรรมทางพุทธศาสนา บนพื้นฐานของการมุ่งสร้างความเข้าใจที่กระจ่างชัดถูกต้อง

⁶ Rabindra Nath Basu, *A Critical Study of the Milindapanha* (Calcutta: Firma KLM Private, 1978), p. 2.

⁷ Ibid., p. 3.

⁸ สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา, *หวังสร้างศิลป์นฤมิต เพรตแพรว* (กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 107.

ปฏิจา-วิสังขนาเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ในการสร้างและนำเสนอพุทธธรรมอย่างเป็นระบบ ด้วยการอรรถาธิบายอย่างมีเหตุผล สร้างความชัดเจนในประเด็นปัญหาธรรมเพื่อการเข้าถึงความรู้ที่ถูกต้องชัดเจน เป็นกระบวนการในการพัฒนาปัญญาความคิดในการแสวงหาความรู้เพื่อเข้าใจพุทธธรรม ปฏิจา-วิสังขนาเป็นการระดมความรู้ความคิด เพื่อสร้างความเข้าใจของตนเองในความรู้ที่นั้น และถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้อื่น จึงกล่าวได้ว่าปฏิจา-วิสังขนาเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ในการสร้างปัญญาความรู้

ดังได้กล่าวมานี้ย่อมเห็นได้อย่างชัดเจนถึงความสำคัญของปฏิจา-วิสังขนาในฐานะกลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีพุทธศาสนา มีหน้าที่และความสำคัญต่อการสื่อสารธรรมเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจพุทธธรรม สร้างปัญญาความรู้และศรัทธา ดังนั้นการศึกษาปฏิจา-วิสังขนาในฐานะกลวิธีทางวรรณศิลป์จึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตามการศึกษาวิจัยปฏิจา-วิสังขนาในมิติทางวรรณศิลป์ยังไม่มีผู้ใดศึกษาวิจัยอย่างละเอียดลึกซึ้งมาก่อน จากการสำรวจงานวิจัยซึ่งได้กล่าวถึงปฏิจา-วิสังขนาหรือการถามตอบปัญหาที่ผ่านมาพบว่ามีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1) งานวิจัยที่กล่าวถึงการสร้างปัญหาธรรมและปริศนาธรรมในวรรณคดีชาดกของ สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ คือ แนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก⁹ และแนวคิดเรื่องปัญญาในชาดกที่แต่งในประเทศไทย¹⁰ สหะโรจน์ได้ศึกษาปัญหาธรรมและปริศนาธรรมว่าเป็นกลวิธีการนำเสนอปัญญาของพระโพธิสัตว์ สหะโรจน์ได้ชี้ให้เห็นว่าปัญหาธรรมทำให้แนวคิดเรื่องปัญญาของพระโพธิสัตว์เด่นชัดยิ่งขึ้น การทดสอบปัญญาตัวละครก็คือการสอนผู้อ่านให้เห็นคุณค่าของการมีปัญญา งานของสหะโรจน์ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกลวิธีกับแนวคิดของเรื่อง ทว่าในมิติของการสร้างสรรค์และคุณค่าเชิงวรรณศิลป์ สหะโรจน์ยังไม่ได้กล่าวถึง

2) การศึกษาปฏิจา-วิสังขนาในวรรณคดีพุทธศาสนาเรื่องต่าง ๆ ในแง่ที่เป็นกลวิธีหนึ่งในการดำเนินเรื่อง เช่น งานวิจัยของ วงเดือน สุขบาง เรื่องการศึกษาพระปฐมสมโพธิกถาในแนวสุนทรียะ¹¹ ศึกษารสและท่วงทำนองการเขียนในเรื่องปฐมสมโพธิกถา พบว่าโวหารปฏิจา-วิสังขนาเป็นธรรมเนียมนิยมในทางพุทธศาสนาในการเทศน์หรือแสดงธรรมเทศนา เป็นโวหารชนิดหนึ่งที่มีใช้อยู่ทั่วไปในเรื่อง ทั้งโวหารปฏิจา-วิสังขนาที่ให้คำตอบ และโวหารปฏิเสธซึ่งไม่ต้องการคำตอบ

⁹ สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, “แนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545)

¹⁰ สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, แนวคิดเรื่องปัญญาในชาดกที่แต่งในประเทศไทย (รายงานการวิจัย ทน วิจัยเฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545)

¹¹ วงเดือน สุขบาง, “การศึกษาพระปฐมสมโพธิกถาในแนวสุนทรียะ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2524)

โวหารบุปผา-วิเศษนาชวนให้สนใจใคร่อ่านมากกว่าการบรรยายธรรมดา งานวิจัยของพระมหาสยามราชวัตร เรื่องการศึกษาเปรียบเทียบไตรสิกขาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคและคัมภีร์วิมุตติมรรค¹² พบว่าวิธีการอธิบายไตรสิกขาของคัมภีร์ทั้งสองมีลักษณะแบบคำถามคำตอบ ตั้งประเด็นคำถามเป็นข้อ ๆ ก่อนที่จะอธิบายตอบคำถามในแต่ละประเด็น มีลักษณะเหมือนสารบัญญื่อนื้อหาของเรื่องนั้น ๆ ว่าจะอธิบายอะไร ดำเนินวิธีการอธิบายตอบคำถามโดยนำข้อมูลในพระไตรปิฎก อรรถกถา ภาษิต มาสนับสนุนคำอธิบายเนื้อหา มีการยกอุปมาอุปไมยประกอบการอธิบายให้ชัดเจน กลวิธีการถามตอบจึงเป็นวิธีการสำคัญที่ใช้อธิบายไตรสิกขา

3) การศึกษาวรรณคดีพุทธศาสนาเฉพาะเรื่องคือศึกษาตัวบทวรรณคดีที่มีการดำเนินเรื่องด้วยบุปผา-วิเศษนาและปริศนาธรรม เช่น งานวิจัยของ นิยะดา เหล่าสุนทร เรื่อง ธนัญชัยบัณฑิตชาดก: ภาพสะท้อนภูมิปัญญาของชาวอยุธยา¹³ ศึกษาธนัญชัยบัณฑิตชาดกในด้านประวัติความเป็นมา การสร้างสรรค์เนื้อเรื่อง พบว่านำโครงเรื่องมาจากมหิสดชาดก รวมถึงได้ศึกษาที่มาของปริศนาธรรมที่ปรากฏในเรื่องว่าปริศนาธรรมและนิทานในธนัญชัยบัณฑิตชาดก มาจากคัมภีร์ศาสนาหลายเล่มทั้งพระไตรปิฎก อรรถกถา โลกนิติปกรณ์ ธรรมনীติ การสร้างสรรค์เรื่องจากหลายหลายนี้ แสดงให้เห็นภูมิปัญญาของคนอยุธยาที่สามารถสร้างสรรค์วรรณคดีที่งดงามยิ่งใหญ่ทั้งแง่ภาษาและสารัตถะธรรม งานวิจัยของสุภาพรรณ ณ บางช้าง เรื่อง วิวัฒนาการของวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย¹⁴ ได้ศึกษาเรื่องชาดกที่แต่งในประเทศไทย กล่าวถึงวรรณคดีชาดกที่ดำเนินเรื่องด้วยการถามการตอบ 2 เรื่อง คือ ธนัญชัยบัณฑิตชาดก และสิวิชัยชาดก พบว่าทั้งสองเรื่องนี้มีลักษณะเป็นชาดกผสมลักษณะชาดกสอนธรรมและชาดกทรงเครื่องไว้ด้วยกัน ซึ่งถือว่าเป็นชาดกบาลีที่มีลักษณะไทยเหมาะสมสมบูรณ์ ทั้งสองเรื่องมีเนื้อเรื่องซับซ้อน มีนิทานซ้อนนิทาน แต่พร้อมไปกับความเพลิดเพลินของเนื้อหา ลักษณะเด่นของตัวละครอยู่ที่ความมีปัญญาและรู้จักใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ประสิทธิผลที่สำคัญของชาดกลักษณะผสมแบบไทยนี้ คือการที่สามารถทำให้ผู้อ่านเกิดภูมิปัญญาหาเหตุผลพร้อมไปกับตัวละคร งานวิจัยทั้งสองเรื่องนี้เป็นการศึกษาตัวบทวรรณคดีชาดกที่ดำเนินเรื่องด้วยบุปผา-วิเศษนา เน้นวิเคราะห์ให้เห็นความซับซ้อนของการสร้างสรรค์อันเป็นภูมิปัญญาของผู้แต่ง และชี้ให้เห็นคุณค่าของการถามตอบอันเป็นการแสดงปัญญาของตัวละครพระโพธิสัตว์ด้วย

¹² พระมหาสยาม ราชวัตร, “การศึกษาเปรียบเทียบไตรสิกขาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคและคัมภีร์วิมุตติมรรค.” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2543)

¹³ นิยะดา เหล่าสุนทร, ธนัญชัยบัณฑิตชาดก: ภาพสะท้อนภูมิปัญญาของชาวอยุธยา (กรุงเทพฯ: แม่คำฝาง, 2542)

¹⁴ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, วิวัฒนาการของวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533)

4) งานที่ศึกษาเกี่ยวกับปริศนาธรรม ได้แก่ งานวิจัยของรอบทิศ ไวยสุศรี เรื่องวิธีเข้าใจปริศนาธรรมในพุทธปรัชญานิกายเซน¹⁵ ศึกษาปริศนาธรรมซึ่งถือเป็นหนทางหนึ่งในการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความจริงแท้ของเซน เมื่อศึกษาวิธีการเข้าใจปริศนาธรรมเหล่านั้น พบว่าปริศนาธรรมมีลักษณะเป็นปฏิทรรศน์ แต่สามารถเข้าใจได้ด้วยการพิจารณาจุดมุ่งหมายของปริศนาธรรม ความจริงแท้แห่งเซน และนัยแห่งกิริยาท่าทาง งานของรอบทิศนี้ได้แสดงให้เห็นว่าปริศนาธรรมสามารถทำหน้าที่ในการปลุกเร้า ขมวดคปมแห่งความสงสัย กระตุ้นการขบคิด และจุดประกายความรู้ได้อย่างสมบูรณ์ แต่การทำคามเข้าใจปริศนาธรรมเป็นเพียงการเริ่มต้น หากต้องการบรรลุต้องมีการปฏิบัติอย่างเข้มข้น และงานแนวเดียวกันของมัสยา นิรัตติยภุติ เรื่อง ปริศนาธรรมในปรัชญาของโดเก็น¹⁶ พบว่าปริศนาธรรมเป็นภาษาที่อาจารย์สอนให้แก่ศิษย์เพื่อกระตุ้นให้เกิดประสบการณ์การบรรลุธรรม ปริศนาธรรมเป็นเครื่องมือไปสู่จุดหมายคือการบรรลุธรรม ในแง่หนึ่งปริศนาธรรมหรือซาเซ็นก็คือการปฏิบัติธรรม งานวิจัยทั้งสองเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นความสำคัญของปริศนาธรรมในฐานะเป็นกระบวนการปฏิบัติธรรม

งานวิจัยที่ได้กล่าวมานี้ได้ศึกษาปฏิจจ-วิสังขนาในบางแง่มุมหรือบางเรื่อง คือการศึกษาในแง่สุนทรียะในการพรรณนาเรื่องให้สมบูรณ์ ที่มาของปัญหาธรรมต่าง ๆ และภาพสะท้อนภูมิปัญญาจากการสร้างสรรค์เรื่อง งานวิจัยเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นความสำคัญของปฏิจจ-วิสังขนาและปริศนาธรรมที่เป็นกลวิธีหนึ่งในวรรณคดีพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามก็ยังมีผู้ใดศึกษาปฏิจจ-วิสังขนาในฐานะที่เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ในการสร้างปัญญาความรู้ความเข้าใจพุทธธรรม ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาในประเด็นนี้ให้ละเอียดลึกซึ้งอันจะทำให้เข้าใจลักษณะต่าง ๆ ของปฏิจจ-วิสังขนา เห็นคุณค่าความสำคัญ และการดำรงอยู่ในฐานะกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ใช้สร้างปัญญาความรู้ความเข้าใจพุทธธรรมในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา อีกทั้งวรรณคดีไทยพุทธศาสนาหลายเรื่องที่ได้นำมาศึกษานั้นเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่มีคุณค่ายิ่งแต่ยังไม่แพร่หลายมากนัก การศึกษาขอมเป็นการเผยแพร่งานวรรณคดีของชาติให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

¹⁵รอบทิศ ไวยสุศรี, "วิธีเข้าใจปริศนาธรรมในพุทธปรัชญานิกายเซน," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543)

¹⁶มัสยา นิรัตติยภุติ, "ปริศนาธรรมในปรัชญาของโดเก็น," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546)

สมมติฐานการวิจัย

ปฏิจา-วิสัยนาเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ในการสร้างปัญญา ความรู้ ความเข้าใจพุทธธรรมในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปฏิจา-วิสัยนาในฐานะกลวิธีทางวรรณศิลป์ในการสร้างปัญญาและความเข้าใจพุทธธรรมในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาลักษณะและความสำคัญของปฏิจา-วิสัยนาในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. รวบรวม ศึกษาวรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่มีปฏิจา-วิสัยนา
2. วิเคราะห์ ตีความข้อมูล
3. เรียบเรียงรายงานผลการวิจัยโดยการพรรณนาวิเคราะห์

ขอบเขตของการวิจัย

วรรณคดีไทยพุทธศาสนา (Buddhist Thai Literature) ผู้วิจัยมุ่งหมายถึงวรรณคดีพุทธศาสนาที่แต่งขึ้นด้วยภาษาไทย หรือแต่งในดินแดนไทย และเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่มีความสำคัญสืบเนื่องในวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของไทย ผู้วิจัยใช้ข้อมูลในการวิจัยจากวรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่มีปฏิจา-วิสัยนาเป็นองค์ประกอบของเรื่อง ได้แก่

1. วรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่ใช้เป็นหลักในการวิจัย วรรณคดีกลุ่มนี้ใช้ปฏิจา-วิสัยนาในการดำเนินเรื่อง การศึกษาวรรณคดีกลุ่มนี้จะทำให้เห็นลักษณะปฏิจา-วิสัยนาในฐานะกลวิธีทางวรรณศิลป์ในการสร้างปัญญาความรู้ความเข้าใจพุทธธรรมได้อย่างชัดเจน ได้แก่

1. วรรณคดีชาดกและพุทธประวัติ ได้แก่ ปัญญาชาดก ธนัญชัยบัณฑิตชาดก ศรีวิชัยชาดก ปฐมสมโพธิกถา
2. วรรณคดีสารธรรม ได้แก่ ประคนธรรม อัญชธรรมปัญหา โคลงทนายและวิสัยนา
3. วรรณคดีพระราชปณิธานสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ ปัญหาธรรมวินิจจัย

2. วรรณคดีไทยพุทธศาสนาเรื่องอื่น ๆ ที่มีปฏิจา-วิสัยนาเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่แทรกอยู่ในเรื่อง แม้ว่าจะมิได้ศึกษาวรรณคดีกลุ่มนี้เป็นหลัก แต่ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาวรรณคดีกลุ่มนี้ประกอบด้วยนั้น ย่อมจะทำให้ได้เห็นความสำคัญของปฏิจา-วิสัยนาซึ่งเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่

ปรากฏในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา เช่น สัมโมหนิทาน สังคีตยวงส์ ไตรภูมิโลกวินิจยกถา อภิเษกชาลิกัณหา เป็นต้น

3. วรรณคดีพุทธศาสนาบาลีที่แปลเป็นภาษาไทย ได้แก่ พระไตรปิฎก มิลินทปัญหา วิสุทธิมรรค และอรรถกถาชาดก วรรณคดีพุทธศาสนาเหล่านี้จะแสดงให้เห็นภูมิหลัง ความเป็นมา ของปจฺจนา-วิสัชนา อันจะมีประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ตีความเพื่อให้เข้าใจปจฺจนา-วิสัชนาในฐานะ กลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทยพุทธศาสนามากขึ้น

ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย

1. ทำให้เข้าใจลักษณะและความสำคัญของปจฺจนา-วิสัชนาในฐานะกลวิธีทางวรรณศิลป์ใน วรรณคดีไทยพุทธศาสนา
2. ทำให้เข้าใจหน้าที่ของปจฺจนา-วิสัชนาในการสร้างปัญญาความรู้ความเข้าใจพุทธธรรม ในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา
3. เป็นแนวทางในการศึกษากลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา

ข้อตกลงเบื้องต้น

กลวิธีทางวรรณศิลป์

กลวิธี (technique) หมายถึง กรรมวิธีที่ทำให้ได้ผลเรียบร้อยงดงาม ซึ่งรวมทั้งฝีมือและ ความรู้ความชำนาญในวิธีทำ กลวิธีจะเป็นการอธิบายว่าทำ “อย่างไร” กลวิธีเป็นการกระทำให้เกิดผลในเชิงถ้อยคำ เเชิงกลไกหรือขั้นตอน¹⁷

วรรณศิลป์ ตามรูปศัพท์หมายถึง ศิลปะในการแต่งหนังสือ อธิบายได้ว่าการแต่งหนังสือ หรือคำประพันธ์ทุกประเภท นอกจากจะต้องมีรูปแบบโดยเฉพาะแล้ว ยังต้องตกแต่งให้เกิดความ งดงามไพเราะในแง่ต่าง ๆ อีกด้วย เพื่อให้บทประพันธ์เป็นอมตะ เป็นเรื่องที่ดึงดูดใจผู้อ่านอยู่เป็น นิจ หนังสือหรือคำประพันธ์เรื่องใดจะมีคุณค่าถึงระดับเป็นวรรณศิลป์ได้นั้น จะต้องประกอบด้วย กลวิธีในการแต่งเป็นพิเศษ และส่วนที่เป็นวรรณศิลป์นั้น อาจเป็นถ้อยคำเพียงคำเดียว แต่มี ความหมายลึกซึ้งกินใจ อาจจะเป็นในรูปวลี ส่วนที่เป็นรูปประโยคสมบูรณ์ จะทำให้เห็นความงาม ของถ้อยคำเด่นชัดยิ่งขึ้น และส่วนที่เป็นข้อความยาว ๆ หรืออนุเสถจะแสดงให้เห็นคุณค่าของ วรรณศิลป์ในคำประพันธ์หรือหนังสือนั้น ๆ ได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด¹⁸

¹⁷ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย, หน้า 430.

¹⁸ ปัญญา บริสุทธิ์, “วรรณศิลป์,” ใน วิชาปัญญา (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2544), หน้า 20.

ดังนั้น กลวิธีทางวรรณศิลป์ (Literary Technique) ในงานวิจัยนี้ หมายถึง วิธีการในการประพันธ์ที่สร้างให้เกิดวรรณศิลป์จากความประณีตงดงามทางภาษาอันเกิดจากการประสานวิธีการต่าง ๆ ทั้งการใช้ถ้อยคำ การใช้ภาพพจน์และสัญลักษณ์ การใช้โวหาร และการเรียบเรียงลำดับเรื่องราวอันเป็นการสร้างเอกภาพในงานประพันธ์เพื่อการสื่อสารธรรมที่ชัดเจน